

Citation:

F.J. van Ingen, Levensbericht H. Meyer, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1994, Amsterdam, pp. 73-80

Levensbericht door F.J. van Ingen

Herman Meyer

8 juni 1911 – 15 september 1993

Herman Meyer

73

Wanneer men zich met het riskante avontuur inlaat, binnen het oeuvre van een geleerde als Herman Meyer enkele grondtrekken te isoleren en daaraan meer dan louter toevallige betekenis toe te kennen, moet men evenzeer met bescheidenheid als met omzichtigheid te werk gaan. Ik kan, dunkt mij, niet beter doen dan mijn uitgangspunt te kiezen bij Meyer zelf. Sprekend over de problematische vergelijking van werken uit verschillende periodes, zegt hij: 'Wij kunnen alleen maar hopen dat het aspect het juiste is en dat het daarin aan de dag tredende gemeenschappelijke niet alleen werkelijk bestaat, maar ook het essentiële treft'.¹ Van hieruit wil mijn poging verstaan zijn, in enkele trekken het werk te karakteriseren.

Als eerste zou ik Meyers overtuiging willen noemen, dat literairhistorische vragen adequaat alleen maar behandeld kunnen worden in het kader van het rijk geschakeerde continuüm van geestes- en cultuurhistorische tradities. In het voorwoord van de opstellenbundel *Spiegelungen* (1987) wordt de titelmetafoor als volgt toegelicht: 'In ihrem Werdegang erscheint Literatur als ein fortwährender Spiegelungsprozeß; in ihrem Resultatmodus ähnelt sie einem gewaltigen Spiegelkabinett.' Om dit besef vruchtbaar in praktijk te brengen, is niet alleen belezeneerdheid vereist, maar ook een uitstekend poëtisch en – zo voeg ik hier toe – picturaal geheugen. Dit functioneert slechts zinvol in verbinding met een geschoolde blik voor de onuitputtelijke mogelijkheden van 'Verwandlung und Verkehrung' en met een specifiek creatief vermogen. Dat klinkt vanzelfsprekend en dat is het ook. Men dient echter in het oog te houden dat Meyer niet placht uit te gaan van theoretische inzichten, maar de aanzet vond in voortdurend gevoed contact met het literaire tekstmateriaal. Hij zag dat noch als manco, noch als verdienste, maar heel nuchter als een bij hem passende benadering van het object, die zich door het resultaat legitimeerde. In *Zarte Empirie* (1963) formuleert hij het zo: 'ich komme nicht aus ohne die ständige antäische Berührung mit dem festen Boden der Erfahrung, mit dem literarischen Gegenstand. Den Ausgangspunkt (...) bildet zwar manchmal eine allgemeinere Überlegung, des öfteren aber auch ein auf den ersten Blick geringfügiges Detail tatsächlicher Art: irgendeine Einzelbeobachtung oder eine winzige philologische Entdeckung.'² Wie zich uitspreekt voor dit methodisch principe, moet een hartstochtelijk lezer zijn en een scherp waarnemer. Dat het allerminst een lippenbelijdenis was, bewijzen de talrijke kleinere en grotere studies, het licht bundelend op essentiële elementen.

Tenslotte wil ik de aandacht richten op twee kernbegrippen van principiële aard: vrijheid en spel, beide op elkaar betrokken en gericht op een middelpunt

¹ *Spiegelungen. Studien zu Literatur und Kunst*. Tübingen 1987, p. 6 ('Wesenszüge des humoristischen Romans').

² *Zarte Empirie. Studien zur Literaturgeschichte*. Stuttgart 1963, p. VII.

waar kunst en leven uit dezelfde kern groeien. Het opstel 'Wesenszüge des humoristischen Romans' uit 1965 wordt met de volgende passage ingeleid:

'Vrijheid is een groot goed: op de gebieden van de ethiek, de religie, de kunst en de menselijke samenleving als geheel, maar ook in de kunst. Dat betreft niet alleen de kunst in zoverre die aan het ethische, het sociaalpolitieke enz. deel heeft en in zekere zin een aspect daarvan vormt, maar het betreft ook en vooral het esthetische zelf, het betreft de kunst als kunst. (...) Samen met die andere vrijheidsmodi is de specifiek esthetische vrijheid machtig en kwetsbaar tegelijkertijd. Zij moet zorgvuldig gehoeud worden, omdat zij voortdurend in gevaar is en bedreigd wordt. (...) Daarom is het steeds weer van actueel belang dat wij ons op de esthetische vrijheid als waardevol deel van het menszijn en als kostbaar cultuurbezit bezinnen.'³

Dit standpunt bepaalde ook Meyers interpretatorisch werk, dat overal gericht is op speelruimte en stelling betreft tegenover de druk van beperkende fixaties. Niet zonder reden gold zijn interesse de structuur en het ferment van de humoristische roman, van Rabelais en Cervantes via Fielding en Sterne, Wieland en Jean Paul tot Fontane, Raabe en Thomas Mann. Het aan Wolfgang Kayser opgedragen boek *Das Zitat in der Erzählkunst* (1961) bewijst Meyers sympathieën. Zijn humorbegrip stelde op de vrijheid van het vertellen, dat categoriaal tendeert naar de sfeer van het autonome spel, filosofisch naar Fontanes 'heiteres Darüberstehen'. Dankzij deze ruimtescheppende benadering kon hij ook Goethes Faust in een nieuw licht plaatsen. Aan dit, zo meent men terecht, door en door filosofisch werk wijdde hij de studie *Diese sehr ernsten Scherze* (1970), in Goethes sporen opnieuw de vraag stellend of Faust de weddenschap met Mephistopheles nu wint of verliest. Meyer wijst de lezer als de instantie aan die mogelijke antwoorden moet vinden: 'jede weitere Festlegung ist eine Befählung, die der Rätseltiefe von Fausts Lebens- und Sterbensweg grundsätzlich nicht gerecht wird.'⁴ Het is verleidelijk het 'autonome Spielcharakter des Dichterischen' als impuls van Meyers wetenschappelijk onderzoek verder na te speuren. Om voor de hand liggende redenen moet ik aan deze verleiding weerstand bieden. Misschien is er nog dit aan toe te voegen: humoristisch in deze diepere zin was Meyer ook als mens, wellicht noodzakelijkerwijze, omdat hij aan zich zelf de hoogste en strengste normen aanlegde. Hoe anders is het te verstaan dat de jong benoemde hoogleraar in 1947 zijn ambt aanvaardde met een oratie over *De levensavond als litterair motief?*

Het was niet vanzelfsprekend, dat Herman Meyer, de excellente beoefenaar van de literatuurwetenschap, germanistiek ging studeren. Zijn passie gold de kunst en

³ *Spiegelungen*, p. 5.

⁴ *Diese sehr ernsten Scherze. Eine Studie zu Faust II*. Heidelberg 1970, p. 39.

de kunstgeschiedenis, en die heeft hij nooit verloren. Toch was deze accentverlegging in de indrukken van zijn jeugd voorbereid.

Geboren op 8 juni 1911 aan de Prins Hendrikkade in Amsterdam en middelste kind tussen vier zusters, groeide hij op in een muzisch gezin. Zijn moeder speelde piano, zijn vader was een goed zanger die deel uitmaakte van het koor van Johan de Nobel en met zijn heldere tenor in de Passiemuziek van Heinrich Schütz de evangelistenpartij vertolkte. Er werd veel gemusiceerd in de grote en gezellige familie die een natuurlijk aantrekkingspunt vormde voor de vele neven en nichten, ook toen het gezin naar Zandvoort verhuisd was. Werd er geen muziek gemaakt, dan werden de avonden met lezen doorgebracht. Voor de leerling van de lagere school in Zandvoort was de overgang naar het Kennemerlyceum groot. Hier bevond hij zich in studieus gezelschap. Oldewelt gaf er Grieks, de extra gelezen klassieke literatuur was een blijvend fundament, evenals de grondige Bijbelkennis, de vanzelfsprekende erfenis van zijn Lutherse opvoeding. Bij de studiekeuze – toch niet kunstgeschiedenis, maar Duitse taal- en letterkunde – gaven praktische overwegingen de doorslag. Meyer begon zijn studie in 1930 aan de universiteit van Amsterdam, met kunstgeschiedenis en filosofie als bijvakken. De vriendschap met Wolfgang Kayser, die toen als jonge lector voor drie jaren aan de faculteit verbonden werd, betekende een welkome aanvulling op de filologische scholing bij professor Scholte.

Na het doctoraalexamen in 1937 (Meyer kreeg een bescheiden betrekking aan het Nieuw Lyceum te Den Haag) verloofde hij zich met Renskje Harmsen. Zij waren in Amsterdam studiegenoten geweest, maar Renske had als lid van het AVSV-bestuur een ten dele andere invulling aan de studietijd kunnen geven dan Meyer, en zij had ook een andere aard: zij sociabel en praktisch, hij bij alle gelijkmatigheid en goedlachsheid toch neigend naar het introverte en verlangend naar de geconcentreerde rust van de werkkamer. Het huwelijk werd op 7 september 1939 gesloten, in een tijd van grote politieke onrust. Meyer werd in augustus 1939 opgeroepen voor de voormobilisatie, hij diende bij het onderdeel van de artillerie dat in de Grebbelinie de aftocht van het leger zou dekken. Op 8 juni 1940, zijn verjaardag, werd hij gedemobiliseerd.

Met de benoeming tot leraar aan de Rijks HBS in Utrecht (september 1941) kon ook de wetenschappelijke interesse in rustiger vaarwater geleid worden. Meyer combineerde die betrekking met een assistentschap bij professor Sparnaay en wijdde zich vol energie aan de dissertatie over 'het type van de zonderling in de Duitse literatuur', waaraan hij ook in de mobilisatiewinter overal gewerkt had waar dat maar ging (er zijn fraaie anekdotes over bekend). De Utrechtse tijd was ook in persoonlijk opzicht een van consolidatie, hier werden de drie kinderen geboren (twee zoons en een dochter). Maar de situatie in bezet Nederland was merkbaar gespannener geworden en de dreiging van de ontwikkelingen waarmee Meyer in 1939 tijdens een somber studieverblijf in Duitsland had kennismemaakt, ging ook de persoonlijke sfeer belasten. In januari 1943 werd Renske door de

Duitsers 10 dagen als gijzelaar voor haar broer gevangen gehouden, een half jaar later, in juli van dat jaar, vond Meyers promotie aan de universiteit van Amsterdam plaats (met Scholte als promotor), nog juist voordat het door de bezetter bevolen 'tekenen' aan de universiteiten moest worden ingevoerd.

Nieuwe kansen en mogelijkheden bracht Meyers benoeming tot Scholtes opvolger in 1947. Die eerste jaren van opbouw in Amsterdam bleken zeker niet eenvoudig – het hoeft geen betoog. Het geringe aantal studenten gaf weliswaar veel gelegenheid tot studie, maar de uitstraling van het vak was weinig bemoedigend. Om begrijpelijke redenen was de animo voor de Duitse cultuur beperkt. Een eerste reis naar het Duitsland van na de oorlog bracht Meyer in 1949 naar Frankfurt, waar Thomas Mann – na 16 jaar weer voet op Duitse bodem zettend – in de Paulskirche zijn 'Ansprache im Goethejahr' uitsprak. Bij deze gelegenheid werden contacten gelegd met het Goethe-Haus en zijn directeur, Ernst Beutler. Een uitnodiging voor een lezing (in 1951) vormde de opmaat voor talloze voordrachten en colleges aan Duitse universiteiten. Deze contacten met vakcollega's en studenten stimuleerden Meyer om mee te werken aan het herstel van de culturele banden met West-Duitsland en hij heeft er zich met grote inzet voor beijverd. Van het in 1953 opgerichte Genootschap Nederland-Duitsland was hij tientallen jaren voorzitter, hij was de onvermoeibare organisator van gastlezingen en manifestaties. Meyer heeft deze activiteiten zonder ophef tot zijn taak gerekend, hij nam het gastheerschap, bijgestaan door zijn vrouw, uiterst serieus. Het huis in Amstelveen werd een internationaal ontmoetingspunt, het adres was bij vakgenoten in de hele wereld bekend en niet zelden was het een va et vien van gasten. Het openstellen van zijn huis kwam niet voort uit behoefte aan contacten of party-gezelligheid – daar had hij een grondige afkeer van –, maar uit zijn diepwortelende overtuiging dat wederzijds begrip tussen volken op de basis van persoonlijke vertrouwdeheid moet groeien. Zijn eigen ervaringen brachten hem tot deze constatering: 'Het complex van starre, achterhaalde en inadequate voorstellingen die het ene volk van het andere heeft, kan in het organisme van de mensheid tot een haard van ziekten worden, die lang latent blijven, maar ook plotseling virulent kunnen worden.'⁵ Voor de beoefenaars van de geesteswetenschappen zag hij hier een belangrijke taak, waaraan hij zich zelf allerm minst wilde onttrekken.

Doordat Meyer hoofdzakelijk in het Duits publiceerde, werd hij al spoedig internationaal bekend. Met zijn reputatie heeft hij in hoge mate de internationalisering van de germanistiek bevorderd. Wanneer thans het besef algemeen is, dat de germanistiek het niet zonder bijdragen uit de internationale gemeenschap stellen kan, dan is dat het eindpunt van een gestaag proces dat Meyer vanaf het

⁵ *Das Bild des Holländers in der deutschen Literatur*, 1951. Ook in: *Zarte Empirie*, p. 202-224 (hier: 224).

begin heeft meegemaakt. De geschiedenis van de IVG (de internationale vereniging van germanisten) maakt dit goed zichtbaar. Meyer was actief bij de voorbereidende besprekingen betrokken, en na de congressen in Rome en Kopenhagen (1955 resp. 1960) was Meyer in 1965 de president van het congres in Amsterdam. In de functie van oud-president bleef hij organisatorisch meewerken bij de volgende bijeenkomsten, tot en met 1985, toen men voor het eerst in Duitsland congresseerde, in Göttingen, met ons lid Albrecht Schöne als president.

Gedurende zijn hele carrière heeft Meyer regelmatig colleges in het buitenland gegeven. Men vertrouwde op zijn nuchter oordeel en waardeerde dat hij kwestieuze zaken met filologische precisie tot hun kern wist terug te brengen. Aan het Rilke-citaat 'Er war ein Dichter und haßte das Ungefähre' ontleende hij voor zijn werk een verplichtende norm. De congressen van de Goethe-Gesellschaft in Weimar woonde hij even regelmatig bij als de vergaderingen van de Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung, waarvan hij lid was. Meyer reisde graag, zodat hij zelden een uitnodiging afsloeg of een congres afzegde.

Dat hij kon bogen op enkele gerenommeerde Amerikaanse leerlingen, was het resultaat van gastsemesters die hem naar de (vakwetenschappelijk gesproken) meest interessante plaatsen brachten, als Yale, Princeton, Harvard, Pittsburgh. Bijna altijd werd hij vergezeld door zijn vrouw, die ook waakte over zijn tomeloze energie. Het waren jaren waarin hij intens genoten heeft en veel tot stand heeft gebracht. Zijn benoeming tot lid van onze Akademie in 1969 heeft hij als een bekroning op zijn werk ervaren. Zijn beide Goethe-studies, over Faust II en over de Novelle,⁶ moesten nog verschijnen, aan het grote complex *Hütte und Palast* bleef hij met niet aflatend optimisme werken. Een hartinfarct bracht hem in 1970 wel voor enige tijd rust, maar de oude vitaliteit keerde toch spoedig terug.

In de feestbundel bij Meyers 65e verjaardag heeft Karl Robert Mandelkow onder de titel *Liberale Sachlichkeit* een imposante schets gegeven van het wetenschappelijk werk tot 1976.⁷ Over Meyers positie bestond en bestaat geen verschil van mening, hij was in de germanistiek mede richtinggevend. Kort geformuleerd: hij deed de juiste dingen op het juiste moment. Mandelkow legt het accent op de verbinding van structuuranalytisch en literairhistorisch onderzoek. Men zou kunnen aanvullen dat Meyers interesse steeds geleid werd door het nieuwe en oorspronkelijke dat daarbij aan de dag trad. Er is enige verwantschap tussen zijn kijken naar kunst en zijn benadering van literatuur. Met zijn aandacht voor het

⁶ Faust II: zie noot 4; *Natürlicher Enthusiasmus. Das Morgenländische in Goethes 'Novelle'*. Heidelberg 1973.

⁷ *Wissen aus Erfahrungen. Werkbegriff und Interpretation heute*. Festschrift für Herman Meyer zum 65. Geburtstag. In Verbindung mit Karl Robert Mandelkow und Anthonius H. Touber hrsg. von Alexander von Bormann. Tübingen 1976, p. 1-20: *Liberale Sachlichkeit. Der Literaturwissenschaftler Herman Meyer*.

innovatieve volgde hij jonge dichters even trouw als jonge kunstenaars, van wie hij velen persoonlijk kende en hun werk verzamelde. Wellicht verklaart dit voor een deel zijn open blik ook voor vernieuwingen op het vakgebied. Dat is met enkele voorbeelden toe te lichten.

Ruim voor de eerste retorica-golf en onafhankelijk van Dockhorn publiceerde hij in 1959 zijn opstel over *Schillers philosophische Rhetorik*. Het met zoveel verve en elegantie geschreven boek *Das Zitat in der Erzählkunst* (1961), dat methodisch door het opstel 'Zum Problem der epischen Integration' (1950) was voorbereid, plaatst een fenomeen centraal dat nu, weliswaar met andere accenten, als 'intertextualiteit' een van de belangrijkste aandachtspunten van modern literatuuronderzoek vormt. Dat zijn bijdragen aan de poetica van de ruimte nog steeds van fundamentele betekenis zijn, kan hier slechts en passant opgemerkt worden.⁸ Tenslotte – en hier moet ik Meyers oude liefde ten tonele voeren – preludeerde hij met een reeks opstellen, meest van Rilke uitgaande, op de bestudering van de woord-beeld-relaties,⁹ die zich sinds enkele jaren in een grote belangstelling verheugen. De voordrachten die hieraan ten grondslag lagen, trokken veel publiek van buiten de literatuurwetenschap. Overigens brachten zowel kunsthistorische kennis als filologische akribie hem tot de spraakmakende ontdekking van Mignons huis (*Kennst du das Haus?*, 1953) en tot het thema Goethe en Palladio, dat de kunstesthetische voorstelling van de 18e eeuw belicht.¹⁰

Het was een geestelijk frisse orator die in 1976 met beschouwingen over de 'erotiek van het rijm' afscheid nam van de universiteit,¹¹ in een listig-humoristisch contrapunt zijn oratie van 1947 opnemend. Zijn onderzoekingen van de laatste jaren golden in hoofdzaak een complex dat ik korthedshalve een 'Wertheriade in Frankrijk' noem. Het kon vanwege de vele uitnodigende zijpaden niet meer tot afsluiting komen.

⁸ *Raumgestaltung und Raumsymbolik in der Erzählkunst*, 1957. Ook in: *Zarte Empirie*, p. 33-56; *Raumgestaltung und Raumsymbolik in moderner Erzählkunst und Malerei*. In: *Bildende Kunst und Literatur*. Hrsg. von Wolfdietrich Rasch. Frankfurt a.M. 1970, p. 13-24. Ook in: *Zarte Empirie*, p. 133-146.

⁹ *Rilkes Cézanne-Erlebnis*, 1952. Ook in: *Zarte Empirie*, p. 244-286; *Die Verwandlung des Sichtbaren. Die Bedeutung der modernen bildenden Kunst für Rilkes späte Dichtung*, 1957. Ook in: *Zarte Empirie*, p. 287-334; *Rilke und Van Gogh*. In: *Spiegelungen*, p. 187-208.

¹⁰ *Kennst du das Haus? Zu Goethes Begegnung mit Palladio*, 1953. Ook in: *Zarte Empirie*, p. 225-243.

¹¹ Duitse versie *Erotik des Reimes* als Akademie-rede in Göttingen 1975. In: *Jahrbuch der Akademie der Wissenschaften in Göttingen 1975*.

Wanneer men op dit werkzaam leven terugblijkt, stelt men vast dat Herman Meyer met zijn tijd en talenten gewoekerd heeft, zoals het een goed rentmeester betaamt. Toch zou het beeld niet compleet zijn zonder een enkel woord over de brieven. Zijn correspondentie met vakgenoten overal in de wereld is een wetenschapshistorisch document, op toegezonden boeken en artikelen ging hij altijd uitvoerig in, zijn zeer persoonlijke brieven aan vrienden, leerlingen en collega's getuigen van een warme belangstelling voor ieders wel en wee. Hij was een trouwe en betrouwbare vriend. Zijn laatste publikatie waren gedenkwoorden bij de dood van zijn studievriend en ons lid Jan Aler in 1992: *Eins und doppelt*.¹² Het is, in de metafoor van het Goethe-citaat, een treffend poëtisch-menselijk portret, dat het Divangedicht 'Gingo biloba' niet als omweg en uitweg benut, maar als meerstemmige verwijzing naar essentialia van de persoon. Meyers inventief vermogen en formuleringskunst waren ongebroken, maar reeds dit korte artikel bij een hem emotionerende gebeurtenis had veel van zijn krachten gevraagd, die toch allengs afnamen. De laatste zomer in hun geliefde huis in Burgh Haamstede, waar hij zich thuisvoelde in de wijdsheid van het landschap, bepaald door lucht en water, zou een afscheid worden. Met zijn plotseling overlijden op 15 september 1993 hebben wij een markant geleerde verloren.

Voor het samenstellen van dit levensbericht ben ik veel dank verschuldigd aan Mevrouw R. Meyer-Harmsen.

Een uitgebreide bibliografie tot 1976 vindt men in *Wissen aus Erfahrungen* (zie noot 7), p. 954-958, samengesteld door Ruth Langeveld-Haag.

¹² *Eins und doppelt*. Zum Tode von Jan Aler. In: *Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung. Jahrbuch 1992*, p. 162-164.